

Kritički tekst Vulgate.

Dr Nikola Žuvić.

Kad govorimo o kritičnosti nekog teksta, držimo da su ispitane sve varijante (različna čitanja) i po stalnom i priznatom ključu isključene sve druge, a jedna dokazana kao stalna i nju prihvaćamo kao autentičnu. I u latinskom jeziku ima više prijevoda sv. Pisma, koji su različiti po vremenu postanka i vrijednosti. Ima među njima sva sila varijanti. Poznato je svima, kako su nastale u vezi s više prijevoda. Crkva je Katolička vremenom prihvatila samo jedan tekst — Vulgata — kao službeni u svojoj liturgiji. Uvijek je budno pazila, da se tekst sačuva čist i nepokvaren, kako je izašao ispod ruku »Najvećeg Naučitelja«¹ sv. Jeronima, koji ga je pregledao. Ali vrijeme i još neki čimbenici učinili su i tu svoje. Bit se teksta sačuvala potpuno čista, ali su u pojedinim riječima nastale mnoge promjene. I kodeksi koji se prepisivali s istog prototipa donose nam uvijek isti nauk, ali mnogoput posve različitim riječima. Pa i na riječi same je Crkva pazila i čuvala ih i postavljala stalne forume, koji imaju isto paziti u njezino ime. Da se bolje shvati svrha najnovijih radova i izdanja ove vrsti, prikazat ću u kratko povijest teksta latinske Biblije od početka do naših dana.

I. Vulgata kroz vijekove.

Prvotni je jezik Crkve bio grčki. Koine, opći grčki, jezik bio je tada raširen po svem kulturnom svijetu; njim su napisane sv. knjige Novog Zavjeta i neke Starog — zadnje u starozavjetnom kanonu. Ovim se jezikom služili i u Rimu svi osim najnižeg puka, koji je govorio latinski: carevi, vojska, državna uprava i sve druge ustanove, pa i Crkva u svojim obredima, nagovorima i čitanju sv. Pisma. U čitanju Novog Zavjeta upotrebljavao se izvorni grčki tekst, a dijelovi iz Starog Zavjeta, koji je napisan hebrejski, čitali

---

¹ Litterae Encyclicae »Spiritus Paraclitus« 15. Sept. 1920. in natali MD S. Hieronymi Ecclesiae Doctoris, Acta Apost. Sedis 12 (1920), 385—422, Ench. Biblic. 457 sl.

se u grčkom prijevodu LXX, koji su prvi kršćani cijenili kao da bi sam bio nadahnut.²

Tijekom je vremena u Crkvi prevladao brojem latinski živalj. Sve manje razumjevali su grčki. U sjevernoj Africi,³ gdje je Kršćanstvo cvalo odmah koncem prvoga i početkom drugoga stoljeća, bio je latinski jezik u dnevnoj i trajnoj, privatnoj i službenoj upotrebi. Zato se odmah ovdje i prevodilo sv. Pismo na latinski jezik. Malo zatim prevodilo se na svim stranama: u Africi i napose po Italiji rade bez ovlaštenja i dovoljne spreme u tom i tako važnom poslu.⁴ Jezik na koji se prevodilo bio je pučki latinski, a original, s kog se prevodilo, bio im je za Novi Zavjet pravi grčki original, za Stari pak spomenuti prijevod Septuaginta. To je urodilo mnogim zabunama, zato se i tuži sv. *Augustin*: »Može se prebrojiti one koji prevode sv. Pismo s hebrejskog na grčki, ali za latinski je to nemoguće. Jer u prvo doba vjere, prvi komu je u ruke došao primjerak u grčkom i mislio je da dovoljno pozna obadva jezika, latinski i grčki, poduzimao je novi prijevod.«⁵ Tako je nastalo više i različitih prijevoda.

Mnoštvo ovo prijevoda, u mnogočem različitim, zadavalo je mnogo poteškoća u crkvenoj upotrebi. Tako za četiri Evanđelja, koja danas čitamo u Vulgati, utvrđuju stručnjaci najmanje tri različita prevodioca. Naprotiv u knjigama Crkvenice i Mudrosti nalaze samo po jednog, pače jednog za obadvije knjige. Na to su neki počeli ispravljati prijevode na svoju ruku, prepisivati, dodavati, ispuštati prema drugim kodeksima, da je koncem četvrtog stoljeća bila takva različitost, da se tuži sv. *Jeronim*: »Toliko je primjeraka koliko kodeksa«⁶ i obratno po tekstu, gdje svaki primjerak je u neku ruku neovisan kodeks. Unutarnja vrijednost ipak s tim nije trpila, jer je vjernost bila takva, da si bolju ne trebamo želiti. Prijevodi su više bili ropski, jer su prevodioci pazili više da čitaoci temeljitije shvate biblijski duh nego li da nađu finiji jezik i stil. Protiv nekih, koji su htjeli ispravljati jezik diže se sv. *Augustin*, kad veli, da mu je draže da puk shvati sv. Pismo makar je barbarski jezik,

² Blodheim S.: *Les Parlers Judéo-romans et la Vetus Latina*, Paris 1925, str. XXV sl. u uvodu.

Isti, *Die lateinische Bibel vor Hieronymus und das Judentum u Theologie und Glaube* od 1927. str. 184—199.

³ E. Jacquier: *Le Nouveau Testament dans l'église chretienne*, Paris 1913, II, 125 sl.

⁴ F. Stummer: *Einführung in die lateinische Bibel*, Paderborn 1928, str. II. sl.

⁵ Sv. *Augustin*: *De Doctrina christiana* 2, 16 — P L. 34, 430.

⁶ »Tot esse exemplaria quot codices«, *Epist. ad Damasum*, koju postavlja u predgovor izdanju Evanđelja — PL 29, 527 sl.

nego da bi radi jezika došlo u pogibelj samo shvaćanje sadržaja.⁷

Pomogao je u tom sv. *Damas* papa. Oko godine 380. zamoli sv. Jeronima, koji se već do tada odlikovao u kreposti i poznavanju jezika, da pregleda postojeće prijevode i prevede ostale. God. 383. u Rimu ispravi najprije četiri Evandelja, zatim ostale knjige Novog Zavjeta prema grčkom originalu, kako sam svjedoči u pismu na papu Damasa.⁸ Ovaj Jeronimov ispravljeni tekst čitamo i danas u Vulgati. Isto vrijeme u Rimu pregledao je i Psalme (Ovi se upotrebljavaju danas samo u brevijaru u bazilici sv. Petra u Rimu). Kad se god. 386. preselio u Betlehem, pregledao je ponovno Psalme po galikanskom prijevodu i ovi se upotrebljavaju u sveopćem psalteriju i ušli su u Vulgatu. God. 387. započeo je reviziju Starog Zavjeta prema grčkom prijevodu Septuaginta, koji je tekst i sam jako poštivao (vidi se u djelima, a i izričito se izjavljuje na mnogo mjesta). Ali najviše ga privlačio hebrejski jezik, kako sam veli »*veritas hebraica*«, kako za samu vjernost tako i s apologetskih motiva prema Židovima. Zato se i odlučio na prevodenje s hebrejskog originala. Započeo je nekako oko god. 390. i završio oko 405.⁹ Sve je Jeronim popratio s predgovorima ili pismima i naglasio, da to čini iz poslušnosti prema papi.¹⁰

Jeronimovo je djelo naišlo na mnoge protivnike. U obrani nije imao prijatelja. Branio se i obranio sam. I skoro su svi uvidjeli, da je Jeronimov prijevod najbolji. Starog Zavjeta je bolji ovaj po hebrejskom nego li drugi, koji su bili po Septuaginti. Svi su ga redom prihvaćali, da je tijekom petog stoljeća bio posvuda raširen¹¹ i uživao crkvenu zaštitu. U sedmom pak stoljeću je već u općoj upotrebi pod imenom Vulgate (osobitim zauzimanjem pape sv. Grgura Velikog).

Knjige su se ono doba prepisivale. Vulgata se na jednak način širila. Što se više prepisivanjem širila, to se tekst većma kvario. Stari latinski prijevodi imali su u kvarenju teksta Vulgate najveću ulogu; jer su mnogi na ove bili naučeni, a Vulgata ih je istiskivala, zato su ju ispravljali po starim rukopisima. Pače u prepisivanju uzimali su iz Vulgate jednu, iz starog latinskog prijevoda drugu knjigu.¹² Drugi su pak umetali što riječi, što tumačenja — glose —

⁷ De Doctr. christ. 2, 2 — PL 34, 45 i In Ps. 36. Sermo — PL 36., 386. — Wilhelm Süss: Studien zur Lateinischen Bibel. I. Augustins Locutiones und das Problem der lateinischen Bibelsprache. Tartu 1933, 188.

⁸ »Novum Testamentum Graecae fidei reddidi« — PL 22, 758 sl.

⁹ De viris illustribus c. 134 — PL 23, 755.

¹⁰ Epistola 49 — PL 22, 512.

¹¹ S. August. contra Felicem I, 3 — PL 42, 530.

¹² S. Isidori Hispalensis: De officiis ecclesiasticis I, 12, 8 — PL 83, 748.

ili odabirali lakša čitanja.¹³ Razna čitanja u raznim krajevima, isto tako različiti ispravci i načini ispravljanja. Trebalo je pregledati i ispraviti i Vulgatu, očistiti ju od stranih neoriginalnih upliva.

Viktor, biskup u Kapui, sastavio je na temelju Jeronimova teksta harmoniju Evandelja: djelo se Viktorovo sačuvalo u Fuldskom kodeksu. Ali zamašnije je djelo *Kasiodorovo*. Sakupio je sve knjige Starog i Novog Zavjeta po Jeronimovu prijevodu u jedan kodeks. Prije je prisposobljavao sa starim rukopisima i postavio naslove označivši sadržaj pojedinih dijelova. U vezi s Kasijodorom je *Amijatinski kodeks*, koji sadrži čitavu Vulgatu i priznat je kao najbolji vulgatin tekst.¹⁴ U ovo doba spadaju i *kodeksi Kavski, Gacijanski, Otobonski, Furlanski* i mnogi drugi.

Karlo Veliki, koji je osnivao škole i okupljao na svom dvoru naučenjake, pobrinuo se, da se izda i jedan ispravljeni tekst sv. Pisma. Zato je upotrebio engleskog benediktinca *Alkuina*, opata u Toursu.¹⁵ Ovaj je izveo naum Karla i pobrinuo se ujedno za više primjeraka, koje je poslao na dar mnogim knezovima i crkvama. Tekst se Alkuinov najviše oslanja na Amijatinski kodeks. Brzo je također iz Alkuinova djela nastalo više raznih kodeksa, a što dalje i više varijanti, ispravaka i umetaka iz starih latinskih prijevoda. *Orleanski biskup Teodulf* je također ispravljao, ali na štetu teksta i jedinstva onog Alkuinova, koji je već uživao veliki ugled.¹⁶

Kroz tri slijedeća stoljeća pojedinci su prepisivali Bibliju i ispravljali ju svaki na svoju ruku. Početkom 13. stoljeća, kad se na *pariškome sveučilištu* sakupilo do 7.000 slučaja iz raznih strana svijeta, svaki je došao sa svojim tekstom Biblije (*Biblijskom se studiju posvećivala prva pažnja*). Profesori, da dodu do jedinstvenog teksta, izabrali su jedan tip teksta i zabranili, da bi se drugi tekst umnažao osim njihova. Došli su do jedinstvenog teksta, ali ne i do najboljega: jer je u njemu bilo mnogo loših čitanja. Franjevci i Dominikanci, koji su bili u velikom broju kao profesori na Sorboni, natjecali se u ispravicima teksta. Ispravke su bilježili po strani teksta ili u posebnim knjigama, *Correctoria*. Ovi ispravci od velike su važnosti

¹³ Prije Kasiodora nema nijednog kodeksa, koji bi imao čitavu Bibliju po jednoj latinskoj recenziji. Tako lat. kodeks 7223 (stari uncijali) donosi na istoj stranici u dva usporedna stupca po starom lat. prijevodu i po Vulgati.

¹⁴ Quentin Dom Henri: *Mémoire sur l'établissement du texte de la Vulgate*, Rome 1922. str. 444—449 (Collectanea Biblica latina, lib. VI).

¹⁵ Praef. in lib. VI. Comment. in Joannem, PL 100, 369, 375 i 923. — Berger Samuel: *Histoire de la Vulgate durant les premiers siècles du Moyen - Age*, Paris, str. 185 sl.

¹⁶ Chapman: *Revue Bénédictine* 1926, str. 139—150; 1927, 12—32.

u povijesti teksta i u njegovu ispravku.¹⁷ Ali radi nesposobnosti pisara ili nepriručnosti zbirka tih ispravaka, bivala je pometnija dnevno veća. Međutim se u glavnom upotrebljavala ova pariška Biblija. Ona se i prva tiskala god. 1452. Do konca istog stoljeća tiskala se možda do stotinu puta. Tiskala se isključivo ona osim god. 1476. u Vincenci, kad je bio tiskan jedan posebni talijanski tekst.¹⁸

U 16. stoljeću izdana je Vulgata mnogo puta. Izdaju ju katolici i protestanti. Posljednji s ispravcima prema hebrejskom tekstu. Katolici nastoje dati što čišći Jeronimov tekst. S kritičkog su stanovišta manjkava sva ta izdanja, jer su pogotovo protestanti htjeli ispravcima afirmirati svoje težnje. Nekritičko se stanovište pariških profesora iz 13. stoljeća nije dalo lako ispraviti. Jednako tog nisu odstranila ni poliglotska izdanja (kard. Ximenes) ni kritička (Luvenskih profesora). I ostalo je sve po starom.¹⁹

Koncil Tridentinski već god. 1546. određuje, da se »Vulgatae editio quam emendatissime imprimatur«, a *papa Pijo IV.* sastavi Kongregaciju kardinala za izdanje Vulgate. 1569. *papa sv. Pijo V.* umnoži broj kardinala u rečenoj Kongregaciji i doda mnoge savjetnike, koji imaju ispitivati veći broj kodeksa i proučavati izvorni tekst. Koje će se čitanje poprimiti imalo se odlučivati u zajedničkim sjednicama većinom glasova. *Siksto papa V.* je forsirao izdanje. Osnovao je prvotno u tu svrhu god. 1588. vaticansku tiskaru. Komisiji je pretsjedao *kard. Carafa*, kog je imenovao još sv. Pijo V. Komisija je nastavila svojim radom, konfrontirala druge kodekse i Luvensko izdanje iz god. 1583., uz čiji rub je kard. Carafa bilježio svoje ispravke i opaske.²⁰ Ali Siksto V. je tim polaganim radom bio nezadovoljan. I on, do tada jednostavni redovnik, vrlo praktičan i odriješit, ali bez posebnih pogotovo stručnih nauka, uzme na svoju ruku ispravljati, ispuštati i dodavati.²¹ I po njegovoj se recenziji napokon i tiskalo. 1. ožujka 1590. sam sastavi bulu »*Aeternus ille*«, ali ju ne objavi. U svibnju iste godine bilo je tiskanje gotovo. Na dar je poslao knezovima po jedan istisak, a ostalo se rasprodavalo. Ni tiskom nije papa bio zadovoljan, pa se na mnogim mjestima ispravljalo crnilom i brisalo i lijepilo s ispravcima ispunjene komadiće papira. U kolovozu iste godine umre papa Siksto V. Komisija je

¹⁷ Quentin: *Mémoire...* str. 385 sl.

¹⁸ Isti, str. 76, 79 i 82 sl.

¹⁹ Isto tamo str. 99—145.

²⁰ Kneller: *Zur Vulgata Sixtus' V. u Zeitschrift für katholische Theologie* 1922, 313 sl.; 1924, 133 sl.

²¹ Baumgarten: *Neue Kunde von alten Bibeln*, Krumbach 1922, II Bd str. 130 sl.

bila nezadovoljna i uspije, da se obustavi daljnja prodaja preostalih primjeraka u nakani, da se pripravi novo ispravljeno izdanje.²²

Klement VIII. je poprimio sve ispravke Komisije, koja je radila iza smrti Siksta V. pod papom Grgurom XIV. i naredi, da se izda tiskom. I pod konac 1592. bio je tisaak gotov s nekim razlikama prema Sikstovoj Bibliji. Tada se otkupilo prodane primjerke Sikstine, koje su s preostalima uništiti u Vatikanu.²³ Ponovno se izdalo god. 1593. i 1599.²⁴ Papa je ponovno potvrdio odluku Tridentinskog Koncila, da se ovaj tekst upotrebljava u čitavoj Crkvi i zabranio svaki daljnji ispravak i promjenu. Ovaj tekst upotrebljavamo mi još i danas. On je obli gatan. Po gornjem je dekretu zajamčeno bitno slaganje s izvornim tekstovima, jer je Vulgata čista od pogriješaka, koje bi se odnosile na vjeru i ćudorede. Naglašena je juridična autentičnost teksta. Druga pitanja nema dekret pred očima. Prema ostalim latinskim prijevodima Vulgata je privilegirana, dok o drugim jezicima nema govora i slobodno je naučno kritičko istraživanje.²⁵

Kasnije se bavili tekstem sv. Jeronima *Luka iz Briža* u Belgiji, benediktinac *Martiany*, barnabite *Vercellone* i *Ungarelli*.²⁶ S najviše uspjeha anglikanci *Wordsworth* i *White*, koji su izdali god. 1889.—1896. *Evandeli ja* (1911. izdalo britansko biblijsko društvo malo izdanje — editio minor — sve pod naslovom: *Novum Testamentum secundum editionem sancti Hieronymi*. 1905. izdaju *Actus Apostolorum*, 1913. *Epist. ad Romanos*, 1922. I. *ad Corinthios*, 1926. II. *ad Corinthios*. Djelo je nada sve kritično izradivano, mnoga nova čitanja utemeljena su na osnovi brojnih i prvorazrednih kodeksa. U djelu se osobito ističu dvije recenzije, na koje je već *Vercellone* upozorio kao na dobre: *Alkuinova* i *Teodulfova*. Djelom se *Wordsworth-Whitea* najdalje došlo u proučavanju teksta Jeronimove Vulgate. Mnogo je u istom smislu doprinesao svojim životnim djelom o povijesti sv. Pisma, napose latinskog teksta *Samuel Berger*, tajnik i knjižničar protestantskog teološkog fakulteta u Parizu.²⁷ Proučio je više od 270 rukopisa, od kojih su mnogi do tada bili nepoznati, jer su razasuti po raznim knjižnicama Evrope. Svrstao ih je u razrede po njihovom vanjskom

²² *Quentin: Mémoire ...* str. 181 sl.

²³ *Baumgarten: Neu Kunde ...* str. 150 i 272 sl.

²⁴ Isti str. 354. veli, da je izdanje iz god. 1592. bilo in Folio, a god. 1599. u velikom kvart-obliku. Tiskalo se 2812 komada.

²⁵ *Mansi: Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, tom. 33, 22 sl.

²⁶ *Vaccari Alb.: Biblica* 7 (1926), 449—455.

²⁷ V. bilješka 15.

obilježju, podijelio na vremenske periode; što sve mnogo doprinosi temeljitijem shvaćanju. Iza ovog rada nema pogibelji, da će se istraživač teksta gubiti u sitnim i mnogoput nepotrebnim pretraživanjima.

2. Komisija za reviziju Vulgate.

Godine 1902. osnuje *papa Lav XIII.* »*Consilium Vigilantiae*« (kasnija Biblijska Komisija)²⁸ u svrhu promicanja biblijskih nauka. *Pija X.* dozvoli istoj, da može podjeljivati akademske stepene, koji bi se podvrgli tamo strogim ispitima iz biblijskih nauka.²⁹ Dana 30. travnja 1907. upravi kard. Rampolla, pretsjednik Biblijske komisije, po naredbi sv. Oca Opatu-Primasu benediktinskom *Hildebrandu de Hemptinne* pismo, u kom moli, da bi udružene benediktinske kongregacije preuzele posao oko revizije Vulgate.³⁰ Opat, pretsjednici kongregacija, sakupljeni u međunarodnom benediktinskom institutu sv. Anzelma u Rimu prihvatili su ponudu. Brzo su pronašli više za taj posao sposobnih redovnika i sastavi se Komisija s opatom engleske kongregacije *Aidanom Gasquet* pretsjednikom (kasnije kardinalom, umro u Rimu 1929.), a *Dom Amelijem* potpretsjednikom. Sve na glasu učenjaci našli se tu: *Janssens, De Bruyne, Manser, Chapman* i drugi do 50 njih na broju. Gasquet se isticao kao upravnik i organizator, ali intelektualno se najviše isticao *Dom Henrik Quentin*, već tada dobro poznat po raznim kritičkim djelima. 3. prosinca 1907. pismom pape *Pija X.*, koje je naslovio na Gasqueta ustanovljena je ova komisija za reviziju Vulgate i njezino izdanje. *Papa* čestita, što se našlo za taj mučni i dugotrajni posao toliko sposobnih muževa, obećaje svoju pomoć i već napominje glavni posao, koji se ima obaviti: paleografski, kritički, historijski i drugi radovi. Navlastito sakupljanje kodeksa i njihovo međusobno prisposobljanje.³¹ Komisiji je dodijeljena papinska palača *S. Callisto* u *Trastevere* u Rimu.

Članovi se odmah dali na posao. *Dom Quentin* putuje čitavom Evropom, traži kodekse i sakuplja ih. Od 270 manuskripta Vulgate, koje označuje *Berger*, pošlo se vrlo daleko, da oni ostaju tek manjim dijelom prema zbirci, koju je sakupio *Dom Quentin* za Komisiju. Samo kodeksi, koji su nastali prije god. 1000, broje se skoro na 900. Sve se nije moglo upotrebiti; trebalo je izabirati, razvrstati

²⁸ Litt. Apost. »*Vigilantiae*« od 30. X. 1902. *Acta Leonis PP XIII.* vol. 22., 232—238.

²⁹ Litt. Apost. »*Scripturae Sacrae*« 23. II. 1904. *Act. Apost. Sedis* 1903/4, 530—532.

³⁰ *Acta S. Sedis* 40 (1907), 446—448, *Ench. Bibl.* 178 i 179.

³¹ *Acta Pii PP X.* vol. 4, 117—119. — *Ench. Bibl.* 285 i 286.

i odrediti, koji su pretstavnici različitih doba teksta.³² Za ovo prvo doba uzet je kodeks Amijatinski, koji se čuva u Firenci, a polazi iz VIII. stoljeća. Napisan je bio po općem mišljenju stručnjaka u Engleskoj i pretstavlja najbolji tekst Jeronimove Vulgate. Zatim dolaze rukopisi iz Toleda, Alkale — španjolske grupe, karolinški iz Pariza, Puyja, St. Germanski, Toursa, Valicelanski i drugi talijanski i pariški tekstovi XI.—XIII. stoljeća.³³

Nemoguće je i zamišljati, da bi se sve to kolacijoniralo ili prepisivalo na licu mjesta u pojedinim bibliotekama. Pojedinaac bi jedva jedan kodeks svršio kroz dvije, tri godine. Zato bi trebalo upotrebiti nekoliko tisuća stručnjaka. Dom Quentin je zato zaredao bibliotekama Evrope s fotografskim aparatom najsavršenijega tipa. Istražio je biblioteke Italije, Francuske, Engleske, Njemačke, Španije, Švicarske i gdje god je čuo i iza ispitivanja saznao, da postoji kakav biblijski kodeks. Sve je fotografirao bijelo na crnom. Samo fotografiranje trajalo je preko dvije godine. I takve fotografske zbirke jedne struke ne postoji nigdje na svijetu, kakva je ova vulgatinih kodeksa u Rimu. Kroz vrijeme, dok je Dom Quentin sakupljao kodekse, drugi su članovi proučavali paleografiju, diplomatiku, hronologiju, gramatiku, filologiju i druge pomoćne nauke, koje su potrebne jednom kritičkom istraživaocu. Biblijski se kritičar metodom i općim pomagalima ne razlikuje od povjesničara.

Sakupljeni materijal trebalo je ponovno sortirati, da se može metodički sve upotrebiti i što temeljitije iskoristiti. Jer su se varijante raznih kodeksa prisposodbljale s Klementinskom Biblijom, zamolila je Komisija papu Pija X. za pomoć. Po nacrtu i želji Dom Quentina dao je papa na svoj trošak štampati po nekoliko stotina primjeraka pojedine knjige ili grupu knjiga iz Klementinske Biblije na jakom a ujedno finom papiru, koji podnosi crnilo u velikom četvrt-obliku. Na lijevom dijelu stranice tiskana je kolona teksta sve samim malim slovima bez razgotka, samo označenim brojevima redaka, da se lakše nađe mjesto, koje se traži. Dvije trećine stranice su čiste, a služe, da se na njima ispisuju varijante. Svaki je radio za sebe, a svi istu knjigu, da ne bi jedan bio pod utiskom drugoga i tako bi se opetovale i pogreške. Varijante i bilješke sa označenim vrelima bilježile su se na spomenutoj desnoj praznoj strani uz rub i sve po istom sistemu. Isto doba tiskala se i mala knjižica za saradnike, gdje su u kratko iznesena pravila, kojih se imaju držati kod kolacijoniranja.³⁴

³² Do danas se registriralo preko 30.000 kodeksa Vulgate; od tih blizu 9.000, koji sadržavaju tekst samo Novog Zavjeta.

³³ *La Revision de la Vulgate. Exposé de la question et état des travaux*, Rome 1909—1911. (Sve izdano na latinskom, engleskom, njemačkom i francuskom jeziku).

³⁴ *La Revision ... Exposé... 1911.*, str. 6 sl.

Najprije su uzeli ispitivati Heksateuh, pa onda cijeli Oktateuh. Uspoređivali su najprije pojedine knjige s glavnim, pa s drugim kodeksima. Posjetilac može i danas još vidjeti preko tri stotine kolacijoniranih svezaka. Isti se posao obavlja drugi i treći put pojedinačno. Kad su svi gotovi, radi se zajednički, da se raspravi, utvrdi ili rasčisti pitanje i sumnjivih čitanja.

Današnji sv. *Otac Pijo XI.* ugledavši prve plodove dugog i mučnog rada velikih Benediktinaca dao je sagraditi posebnu opatiju u Rimu isključivo za radnike oko revizije Vulgate. Posvetio je opatiju i crkvu Najvećem Naučitelju sv. Pisma, sv. Jeronimu, čiji tekst komisija istražuje. Opatija i crkva je blagoslovena i otvorena 8. prosinca 1933., a početkom 1934. imenovan je Dom Quentin prvim opatom. Opatiju uzdržava papa o vlastitom trošku.

3. Prva izdanja.

Nakon 15 godina tihog rada Papinska komisija za reviziju Vulgate javlja se jednim većim uvodnim djelom. Sve što se do sada radilo bila je samo duga i duboka priprava k izdavanju kritično ispitanog Jeronimova teksta. Učeni su Benediktinci izdali zbirku spisa pod naslovom: »*Collectanea Biblica latina*« 7 svezaka od god. 1909.—1923. U istoj je zbirci kao preteča samog izdavanja kritičnog teksta izlazi u osminskom obliku knjiga Dom Quentinova: »*Mémoires sur l'établissement du texte de la Vulgate*«. Iere partie: *Octateuque*, Rome-Paris 1922, str. XVI—255. Auktor u uvodu naglasuje, da u djelu iznosi vlastita načela i sam preuzima odgovornost, nikako spomenuta Komisija. Znamo međutim, da je kritički ugled Dom Quentinov takav, da je nemoguće i pomisliti, da ne bi ta načela svi prihvatili i slijedili ih u radu. Svrha je djelu, da iznese na javu kritičke principe, po kojima misli rekonstruirati tekst Jeronimove Vulgate.

Predlaže novu metodu, kako se ispituju odnosi kodeksa između sebe. Ove na to razvrstava. Načela, koja je Quentin već s uspjehom upotrebljavao u svojim hagijografskim radovima. Upoređuje ponajprije po tri kodeksa. Raspravlja i utvrđuje jednakosti, sličnosti ili razlike. Silni posao, koji zahtjeva veliku pažnju. Jedino tim putem bilo je moguće pronaći premnoge pojedinosti, koje su do sada ostale nezapažene svim kritičarima. U ispitivanju Oktateuha svrstao je sve kodekse u tri familije, kojima na čelu stoje tri kodeksa, koja se odlikuju starim i dobrim tekstom: Amijatinski, Otobonski i Tourski sv. Martina (koji se sada čuva u nacionalnoj biblioteci u Parizu). U odabiranju boljeg čitanja (kritično boljeg) isključuju se subjektivni momenti, jer se daje prednost nadglasanju većine. Kad se slažu tri kodeksa (svi) ili barem dva, ovo se čitanje odabire kao kritički utvrđeno, ostala se zabacuju. Zabačena čitanja dolaze u obzir samo u povjesti teksta ili možda kao svjedoci.

26. lipnja 1926. poklonio je Papi kard. Gasquet, pretsjednik komisije za reviziju Vulgate, prvi svezak, koji nosi naslov:

Biblia Sacra
iuxta latinam vulgatam versionem
ad codicum fidem
iussu
Pii PP. XI
cura et studio
monachorum sancti Benedicti
commissionis pontificiae a Pio PP. X institutae sodalium
praeside
Aidano Gasquet S. R. E. cardinale
edita.
Librum Genesis
ex interpretatione Sancti Hieronymi
cum prologis variisque capitulorum seriebus
adiectis prolegomenis
recensuit
D. Henricus Quentin
monachus Solesmensis.
Romae 1926.
Typis et sumptibus bibliothecae Vaticanae.

Svezak zaprema str. XLVIII—428, velike osmine 29 za 21 cm. Str. XI—XLVIII je predgovor: *prolegomena*. Na str. XLVIII. auctor pun zadovoljstva i zahvalnosti kliče: »Deum ut incoeptum opus ad felicem exitum gratiae suae donis perducere dignetur, grati supplicesque deprecamur«. Str. 1—60: *Totius divinae Bibliothecae prologi*. Str. 61—69: *S. Hieronymi praefatio in Pentateuchum*. Str. 71—133: *Capitula sive Tituli aut Breves libri Genesis*. Str. 135—389 je novi tekst Genesis s velikim kritičkim aparatom. Kao završetak str. 390—427 pod naslovom: *Orthographica* je kao dodatak na kritički aparat osobito važan za jezikoslovce; razni načini pisanja, koje su našli u kodeksima.

U predgovoru stoji na prvom mjestu poslanica sv. Jeronima ad Paulinum Presbyterum str. 3—37.³⁵ Sv. Jeronim nije ove poslanice postavio kao uvod ili predgovor nijednoj svojoj knjizi. Prvi ju je na uvodno mjesto postavio Alkuin u devetom stoljeću. I dobro dolazi na ovo mjesto kao kratki uvod u čitanje čitavog sv. Pisma. Unesena je u sve novije kodekse i u Klementinu drugo i treće izdanje, 1593. i 1599. godine. Ovdje je tekst ispravljen i kritički ispitán i opravdan.

³⁵ U lat. Patrologiji Migneovoj nalazi se PL svez. 22, među Epist. br. 53.

Druga poslanica ad Desiderium, koji je molio Jeronima, da prevede s hebrejskoga jezika na latinski Pentateuh. Jeronim mu odgovara pismom iza kako je već svršio »taj teški teret počam od Geneze«. Na ovo mjesto dolazi po zamisli samog sv. Jeronima.³⁶ Kapituli sumarija, breves, tituli, koji tu dolaze kao pomagalo od velike su važnosti u povijesti i kritici teksta.

U samom tekstu postoji razlika prema izdanju Klementinskom. Sam izdavač Dom Quentin, koji najbolje pozna stvari, veli, da ima oko tisuću takvih mjesta.³⁷ Veliki je to broj; ali većinom su to razlike u riječima, nikako u značenju. Na pr. da se prisposdobi samo razlike prve glave.

Klementina:

Novo izdanje:

redak: 2. et tenebrae <i>erant</i> super ..	et tenebrae super ...
» 4. divisit lucem <i>a</i> tenebris	divisit lucem <i>ac</i> tenebras
» 9. i 13. <i>et factum</i> est ita	<i>factumque</i> est ita
» 12. <i>facientem</i> semen	<i>adferentem</i> semen
» 14. <i>et dividant</i>	<i>ut</i> dividant
» 16. <i>luminaria magna</i>	<i>magna luminaria</i>
» 21. <i>motabilem</i>	<i>mutabilem</i>
» 21. <i>produxerunt</i>	<i>produxerant</i>
» 31. <i>fecerat</i>	<i>fecit</i> ³⁸

U drugim bi poglavljima išlo ovako dalje.

Sve su razlike samo verbalne i dadu se lako protumačiti. Ispuštanje *erant* u prvom primjeru je zato, jer je prejasno vrijeme iz prvog dijela rečenice, a opetovanje nije od Jeronima, nego od nevjешtog prepisivača. Drugi primjeri imaju razlike, jer se zamijenju riječi sinonimima ili obrnutim redom riječi. U retku 21. promjena *motabilem* u *mutabilem* mijenja i značenje. U prepisivanju kodeksa mogla je nastati radi krivog izgovora onog, koji je diktirao prepisivačima. A u novo izdanje uzeta je *mutabilis* tobož kao Jeronimova prema načelu, koji si je Dom Quentin postavio u odabiranju između više raznih čitanja: većina odlučuje. Amijantinska i Tourska grupa — familija zajedno imaju *mutabilem*, čine većinu prema trećoj, a Otobonski kodeks, koji je osamljen ima *motabilis* kao i Klementina. Odustajanje međutim od postavljenog si

³⁶ »Nunc te precor, Desideri carissime, ut, qui tantum opus me subire fecisti et a Genesi exordium capere, orationibus iuves, quo possim eodem spiritu, quo scripti sunt libri, in latinum eos transferre sermonem.«

³⁷ La Vulgate à travers les siècles et sa revision actuelle, Rome 1926, str. 22.

³⁸ Vaccari, nav. mj. i VD 6, 368.

načela već u istom retku, gdje je ispravljeno *produserant* prema Klementini *produserunt*. S uspjehom je ovo i gramatički sasama ispravno, ali je ovo protiv vlastitog kritičkog načela, jer se obazire na tri kodeksa niže vrsti, svi glavni su protivni. Motivira u aparatu sam, da je to učinio prema smislu, subjektivni momenat »*ex sententia e sensu*«.

Metoda, koju je zaveo Dom Quentin, a prihvatila ju Komisija za reviziju Vulgate, mora se priznati, da je genijalna. Nije lako prošla kod kritičara, niti je još danas opće priznata. Auktor ju je branio u više navrata u predavanjima i u svojim spisima. Pokazao je većinom s dobrim uspjehom njezinu aplikaciju i u drugim vanbiblijskim spisima, što je metodi svakako povećalo ugled. Ne može se ipak kazati, da bi bila apsolutna. Kod primjera Gn I, 21. rekao sam, da znači odustajanja od postavljenih načela. Za slučaj, gdje se odlučuje po smislu možemo ga prihvatiti gramatički, ne po njegovim kritičkim načelima kao ni po općim tekstualne kritike. Ovo je postalo mjerodavnim i prema »*Providentissimus Deus*« i katoličkim načelima, u koliko vanjski dokaz, pogotovo, kad nema kontradikcije ili ne dovodi u zabludu. Na ovom treba stajati i u utvrđivanju teksta, ako nema dovoljnih dokaza, da je to stanje nastalo nemarom prepisivača, haplografijom, glosom po strani, koja je kasnije ušla u tekst ili kojim drugim uzrokom.

Navedeni primjer Gn I, 21. još nas utvrđuje o relativnosti pojedinih kritičkih načela u korigiranju sv. teksta. U riječi *motabilem* i *mutabilem* drže se izdavači revidirane Vulgate tvrdo Quentintinova načela o više svjedoka na štetu značenja; u *produserunt* *produserant* protiv svjedoka prema smislu. Dosljedno je prvo prema izloženim načelima, premda je krivo. Također je odstupanje od načela, kad veli Dom Quentin, da opravda neka svoja čitanja, da dopunjak nužno mora biti po unutarnjoj kritici. Dobro međutim naglasuje, kad veli, da mehanična komparacija, koja je prešla u nutarnju rasudbu, ima pravo da se održi i njen rezultat smatra se jedino ispravnim. Samo je jedna pogibelj, u koju su zapali neki i katolički a pogotovo mnogi nekatolički kritičari u rekonstrukciji tekstova, kad je zavladao njima subjektivni momenat. Zato je u sličnim zgodama bolje, da se kritički rad temelji na vanjskom (mehaničkom prisposobljanju) načelu ne tvrdeći da je nepogriješiv, jer se, kako veli papa Lav XIII. u »*Providentissimus Deus*«, barem »ne traži« zablude. Pogibeljno je i zlo dati unaprijed i manju slobodu subjektivizmu, koji ne pozna granica i u posljedicama se tim otvara širom vrata unutarnjoj kritici i pogubnoj slobodi.³⁹

³⁹ U Papins. Akademiji držao je Dom Quentin predavanje o »*Itali*« u spisima sv. Augustina. Po njegovim bi načelima, pače i po izričitoj izjavi, naziv (sama riječ) »*Itala*« imala iščeznuti iz povjesti latinskih prijevoda sv. Pisma.

Što je kazano za prvo poglavlje, vrijedi i za ostala. Razilazi se od Klementinske Biblije sad na bolje sad na gore već prema držanju postavljenih načela ili ugleda kodeksa ili grupa kodeksa, kako je u »*Mémoire*...« izloženo. Ali moramo priznati, da je svako čitanje, koje je bilo usvojeno kao Jeronimovo, obranjeno bogatim aparatom.

Da navedem samo par primjera. Dakako sve iz prve knjige Mojsijeve. 19, 17. u Klementini čitamo: *eduxerunt eum posueruntque extra civitatem, ibique locuti sunt ad eum...* Pregledana Vulgata čita s hebrejskim i starim latinskim kodeksima: *ibi locutus est ad eum*. Misli na Boga. Otobonski kodeks još izričito ima dodatak: *Dominus*. 18, 28. moli Abraham, da se Bog smiluje Sodomi radi pravednika, koji se nalaze u gradu. Radi pedeset pravednika Bog bi poštedito grad, ali ih nema ni toliko. U Klementini čitamo: *Quod si minus quinquaginta quinque fuerint? delebis propter quadraginta quinque universam urbem?* Siksto V. htio je to ispraviti promijevši ono *propter* u *quia*. Ali se značenje nije tim ujedno ispravilo. Revidirana Vulgata ispravlja prema hebrejskom i mnogim recenzijama LXX, pa glasi: *delebis propter quinque universam urbem?* Ovako imaju i kodeksi velikog ugleda Amijatinske i Karolinske (Alkuinovi) grupe sa značenjem: da li ćeš ostupiti od zadanog mi obećanja, da ćeš poštediti grad radi pravednika, to jest radi tako male razlike od pet manje, kad si spreman poštediti radi pedeset. 5, 22. čitamo u hebrejskom tekstu: *wajjithhallak*, LXX pak čita: *euaresteke*, Siksto V. u svom izdanju promijenio je prema par grčkih kodeksa ono »*ambulavit cum Deo*« u »*vixit*«. Klementina je uzela i prvotni tekst i Sikstov ispravak i združila, pa glasi: *et ambulavit Henoch cum Deo et vixit* postquam genuit Mathusalam trecentis annis, Hebr. šeloš me'oit, LXX ima dvjesta. Gornje se dade opravdati obzirom na značenje, nikako tekstualno. Original se opetuje u retku 24. Revidirana Vulgata donosi kako hebrejski i veliki broj najboljih latinskih kodeksa: *et ambulavit Henoch cum Deo* postquam genuit, i tako dalje kao i druga izdanja.

Izišao je iz tiska i drugi svezak, koji obuhvata čitavi Exod i polovinu knjige Levitika.⁴⁰ Ista načela upotrebit će se i u svim drugim knjigama. Već se obrađuje čitavo sv. Pismo: jedna grupa saradnika proučava jedne knjige, druga druge. Tako su u glavnom već gotove knjige proroka, svih sedam knjiga mudrosti, sv. Pavao i katoličke poslanice. Rokovi izlaženja bit će sada mnogo kraći. Saradnici pok. Dom Quentina poprimili su njegove kritičke principe, kojih ne će mijenjati tokom čitavog djela. Iza kako bude sve objelo-

⁴⁰ Ovog drugog sveska još nisam vidio. Vidio sam u Rimu kod samog pok. Dom Quentina sav materijal već gotov za čitavi Oktateuh.

danjeno još će se pretresti neka mjesta i tiskati tekst u priručnom obliku bez naučnog aparata, koji neće nikada izgubiti svoje vrijednosti u kritičkoj povjesti teksta.

4. Gn 3, 15. u revidiranoj Vulgati.

Opće poznati dogmatski hebrejski tekst Gn 3, 15. hu' ješuphe ka roš..... u revidiranoj Vulgati glasi: *ipsa conteret caput*. Čitanje je općenito, ovim kritički prema gornjoj metodi definitivno rečeno, da je tako zapisao sv. Jeronim.

Dom Henrik Quentin na mnoge napadaje kritičara opravdava svoje stanovište u više navrata i dokazuje svoju tezu još prije tiskanja spomenutog prvog sveska. Najprije je u *Collectanea Biblica* latina pisao pod naslovom: *Une fausse conception de origina l*. Članak je u cjelosti bio preveden na više jezika. Zatim razlaže u poznatim svojim predavanjima, u kojima pred širim naučnim krugovima dokazuje opravdanost svoje metode. Ovu imam pred očima.⁴¹

Značenje ovog retka u hebrejskom originalu je, da će potomak žene, određene: *ha'išša(h)*, satrti glavu zmije. Ovako je shvatio i grčki prevodilac, kad veli: *autos*. Po grčkom nastali i stari latinski prijevodi većinom imaju: *ipse*. Većinom kažem, jer i ako rjeđe, ipak ima i među tim starim prijevodima nekoliko kodeksa, koji donose: *ipsa*, a odnosi se na ženu. Stariji i od prve ruke nastali Vulgatini kodeksi imaju pak većinom: *ipsa*. Važno je, što se u tom posve slažu familije kodeksa Karolinskih i Amijatinskih (najbolji Vulgate). Zato se odlučio Dom Quentin, da se mora sačuvati u Vulgati ovo čitanje, važno i posvećeno tradicijom Crkve. Kritički mu studij nije samo pokriće, nego jedino ispravni rezultat. Jer je pretihodio dugi, svestrani i objektivni studij svih djela sv. Jeronima i historijski je utvrdio njegovo stanovište: Jeronim je sam zapisao: *ipsa*. Tako glasi Quentinova teza, tako svjedoči prvi svezak izdane revidirane Vulgate.

Kad bi bilo trebalo odbaciti *ipsa*, veli Quentin, prema saglasnosti rukopisa, bio bi to lako učinio, pogotovo jer nauk sv. Crkve nije povezan na ovu riječ. Pače propustio bi bio i onda, kad bi mu rukopisi samo davali povoda dovoljnoj sumnji o Jeronimovoj autentičnosti. Otobonski kodeks, koji ima *ipse* s još malobrojnim rukopisima, slijedi stari latinski prijevod. To je uzrok, zašto također (uz gornje generalno načelo) odbacuje njegovo svjedočanstvo.

Benediktinac De Bruyne, i sam član Komisije za reviziju Vulgate, dokazuje,⁴² da neki sv. Oci još prije Jeronima imaju *ipsa*, pa

⁴¹ Quentin, *Essais de critique textuelle* (Ecdotique), Paris 1926, str. 113 sl.

⁴² *Revue Bénédictine* 1924, str. 156 sl.

je kasnije po njihovim spisima riječ ušla u Vulgatu. Sv. Jeronim je naprotiv prema hebrejskom pisao ipse, kako to svjedoče njegova djela: *Questionem hebraicae in Genesis*, pa *Commentaria in Isaiaim* i in *Ezechielem*. Sumnja nadalje i o tvrdnji Sabatierovoj, da su neki starolatinski prijevodi imali ipsa. Za ipse navodi i sv. Ambrozija, a Augustinovo stanovište je sumnjivo, jer bi trebalo kritički ispitati njegove rukopise kao i *Moralia* sv. Grgura Velikog. Kad bi i bili stalni, da Augustin i Grgur navode ipsa, veli De Bruyne, tim bi još više potvrdili da je po njihovim spisima pokvaren kasnije tekst Vulgate.

Poznat je aksiom u kritici, da se biblijske citacije kod sv. Otaca ne smije uzimati samo fragmentarno, nego u sklopu čitavog komentara. Glede kritičkog ispita i izdanja djela sv. *Augustina* odgovara Dom Quentin sa navodom više kritički utvrđenih mjesta iz Augustinovih djela. Sve na potvrdu svog stanovišta, jer sva potvrđuju, da je Augustin pisao ipsa. Osim tekstualne kritike potvrđuje isto i samo značenje: »Non autem inimicitiae ponuntur inter ipsum et virum, sed inter ipsum et mulierem... Quod autem inter semen diaboli et semen mulieris ponuntur inimicitiae, significatur semine diaboli perversa suggestio; semine autem mulieris, fructus boni operis quo perversae suggestioni resistit. Et ideo observat ipse plantam mulieris, ut si quando in illicita labitur delectatione, tunc illam capiat, et illa observat caput eius, ut in ipso initio malae suasionis excludat.«⁴³ U djelu *De Genesi ad litteram* pozivlje se sam Augustin na gornje mjesto glede ipsa. *Ipsa* treba kod Augustina čitati i prema izdanju *Corpus Scriptorum Eccles. Latinorum* i svih boljih rukopisa.

Sv. *Grgur* u *Moralia* redovito navodi po Vulgati. Ovo mjesto jasno i izričito citira: »*Ipsa* tuum observabit caput, et tu calcaneum eius.«⁴⁴ Spominje, da navodi misao sv. Augustina iz *De Genesi contra Manichaeos* II, I, kog slijedi u biblijskim citatima i samom tumačenju. Nemamo zato prava, da sumnjamo o istinitosti Grgurovih i autentičnosti Augustinovih riječi kao gore, jer je Grgur citirao Augustinove riječi kao stalne. Nije dakle Grgur ni kasniji Oci preko svojih spisa uveli u Vulgatu ipsa mjesto ipse, kad ovi u biblijskim citatima ovise o starijim Ocima i crkvenim piscima.

Jedno mjesto sv. *Ambrozija* na prvi pogled nije bez poteškoća. Kritički obrađeno izdanje glasi: »*Ipsa* tibi servabit caput et tu illius calcaneum.«⁴⁵ Drugi također dobri rukopisi imaju na istom mjestu: *ipse*. Zato protivnici ipsa zabacuju prvo čitanje prihvaćajući po-

⁴³ *De Genesi contra Manichaeos* II, 17. — PL 34, 210.

⁴⁴ *Moralia in librum Job* I, 36. — PL 75, 552.

⁴⁵ *De fuga saeculi* VII, 43. — PL 14, 618.

sljednje. Ali, pogledamo li tumačenje u nastavku, uvjerit ćemo se, da mora stajati samo ipsa. Jer se sv. Ambrozije ovako izražava: »denique servatum est caput serpenti, ut calcaneum mulieris...« Odnosi se tu rad zmije prema ženi, ti — o η a, Tu — I p s a. Ipse nema značenje i stajalo bi protiv svega konteksta.

Jednako nam potvrđuje sv. Jeronim, kad pažljivo čitamo njegove biblijske navode u kontekstu i tumačenju. Ne smijemo se zanijeti ni prevariti, jer na dva mjesta u citatu nalazimo ille i ipse. Ali ovi se ne odnose na semen, nego na zmiju — s e r p e n s. U *Questiones hebraicae in Genesis*, koje je napisao god. 389., dakle prije nego je prevodio s hebrejskog Stari Zavjet, navodi mjesto i citira sv. Pavla ad Rom. 16, 20., pa veli: »Et nostri gressus praepediuntur a colubro, et Dominus conteret Satanam sub pedibus nostris velociter.« Citat je sv. Pavla. Dozvolimo, da je to i sv. Jeronima mišljenje na tekst Gn. Ali kasniji spisi govore drukčije. »Iste est coluber tortuosus qui decepit Evam in paradiso, quae quia Dei praecepta destruxerat propterea morsibus eius patuit et audivit: Tu observabis caput eius et ille observabit tibi calcaneum.«⁴⁶ Modifikacija je biblijskog teksta. Upravnim se govorom ne obraća Bog zmiji, nego Evi. Onaj ille je i a s a n, o d n o s i s e n a z m i j u — s e r p e n s. I p o t o m, š t o ć e o b s e r v a b i t c a l c a n e u m. T u j e E v a. K a d b i g o v o r b i o u d r u g o m l i c u u p r a v l j e n z m i j i, z a ž e n u b i g l a s i l o i l l a i l i i p s a. S l i č n o i n a d r u g i m m j e s t i m a, g d j e j e j e d n a k n a v o d i G o s p o d i n g o v o r i E v i.⁴⁷ Sve dokazuje, da se Jeronim u svojim kasnijim djelima odlučio za tekst, kako glasi u *Vulgati: ipsa conteret*. Zato tekst nepromijenjen donosi i revidirana *Vulgata* »ex interpretatione Sancti Hieronymi« kao autentičan tekst Velikog Stridonca.⁴⁸

⁴⁶ Već se bavio kritičkim ispitivanjem ovog teksta Luka iz Briža, ali nije dovršio studija. Pred očima je imao sve navedene sv. Oce.

⁴⁷ *Commentarium in Isaiam* LVIII, 12. — PL 24, 594.

⁴⁸ *Commentarium in Ezechielem* XLVII, 3. — PL 25, 469.

⁴⁹ U raspravama o kritičnosti Gn 3, 15 sudjelovali su i nekatolici: Burkitt, *The Text of the Vulgate* u *Journal of Theol. Studies* 24 (1922/3), 206—214 kao i Amerikanac Edward Kennard Rand pod jednakim naslovom u *Haward Theol. Review* 17 (1923/4), 187—264. S njima i mnogi drugi, koji su zagovarali kritički ipsa.